

O‘ZBEKISTON VA TURKIY TILLI DAVLATLAR HAMKORLIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergashev Shohrux Kamoliddin o‘g‘li

Guliston davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi: Huquq ta’limi

yo‘nalishi magistri

<https://orcid.org/0009-0009-0891-1195>

shohruhergashev618@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekiston va turkiy tilli davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, tarixiy, madaniy va til birligi asosida shakllangan aloqalarning bugungi kundagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonlariga ta’siri yoritib beriladi. Shuningdek, turkiy davlatlar o‘rtasidagi integratsiya jarayonlari, o‘zaro ishonch va strategik sheriklikning mustahkamlanishida Turkiy davlatlar tashkilotining o‘rni alohida ta’kidlanadi. Maqolada hamkorlikning asosiy yo‘nalishlari, mavjud imkoniyatlar va istiqboldagi rivojlanish tendensiyalari ilmiy asosda bayon etiladi.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston, turkiy davlatlar, hamkorlik, integratsiya, madaniy aloqalar, iqtisodiy rivojlanish, strategik sheriklik, Turkiy davlatlar tashkiloti*

O‘zbekiston va turkiy davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik uzoq tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, mintaqaning madaniy, siyosiy va iqtisodiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Markaziy Osiyo hududi qadimdan turkiy xalqlar uchun umumiy vatan hisoblanib, bu yerda yas hagan xalqlar o‘zaro yaqin aloqalar o‘rnatib kelganlar. Xususan, qadimda davrda Buyuk ipak yo‘li orqali savdo, ilm-fan va madaniyat aloqalari rivojlanib, turkiy xalqlar o‘rtasida integratsiya jarayonlari boshlangan. XX asr boshlarida turkiy davlatlarning mustamlakachilik va mustaqillik yo‘lidagi kurashlari ham ularning o‘zaro bog‘liqligini kuchaytirgan. Sovet ittifoqi davrida O‘zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlari alohida ittifoq respublikalari sifatida mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, turkiy xalqlar orasidagi madaniy va til birligi saqlanib qoldi. Turkiy davlatlar o‘rtasida munosabatlar keying 30 yil davomida rivojlanib kelmoqda.¹

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin turkiy davlatlar bilan aloqala yangi bosqichga ko‘tarildi. Xususan, Turkiya O‘zbekiston mustaqilligini birinchilardan

¹ A.Z.Badalova. The history of the Turkic peoples and the embodiment of the unity in Turkic states. Science and innovation, 2024. Volume 2, issue 5. –p.4.5. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-history-of-the-turkic-peoples-and-the-embodiment-of-the-unity-in-turkic-states>

bo‘lib tan oldi va ikki davlat o‘rtasida siyosiy, iqtisodiy va madaniy hamkorlik faollashdi.² O‘z navbatida, Turkiya Prezidentlari Turkiya O‘zal, S. Demirel va boshqa davlat arboblari bir necha bor rasmiy tashrif bilan O‘zbekistonda bo‘ldilar. Ana shu tashrif va muloqotlar natijasida ikki davlat o‘rtasidagi munosabatlarning shartnomaviy huquqiy asoslari yaratildi. Jumladan, O‘zbekiston bilan Turkiya o‘rtasida "Abadiy do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risida"gi shartnoma hamda siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, harbiy va harbiy texnikaviy aloqalar, terrorizm va narkotik moddalar savdosiga qarshi kurash, imkonini beradi. Shuningdek, xavfsizlik masalalarida ham O‘zbekiston va turkiy davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqasida terrorizm, ekstremizm va transmilliy jinoyatchilikka qarshi kurash bo‘yicha qo‘shma chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Harbiy-texnikaviy hamkorlik yo‘lga qo‘yilib, kiberxavfsizlik va mudofaa sohasida tajriba almashish jarayonlari davom etmoqda. Buni hamkorlikda imzolangan shartnoma va kelishuvlarda ham ko‘rishimiz mumkin.³ Mamlakatimizning Turkiy Davlatlar Tashkilotidagi ishtiroki, o‘z navbatida, turkiy davlatlar bilan savdo-sotiq, transport infrastrukturallari, turizm va madaniy gumanitar sohalarda o‘zaro aloqalarning yangi qirralari va imkoniyatlarini ishga solish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Tashkilotning birinchi yillik sammiti ishida istiqbolidagi rivojlanishning asosiy yo‘nalishlar va strategiyasi aks etgan "Samarqand deklaratsiyasi" qabul qilinadi. Aytish lozimki, O‘zbekiston TDT ga to‘laqonli a‘zo bo‘lgach, uning faoliyatida keskin burilishlar bo‘ldi. Agar bizga turtki bergan omillar haqida to‘xtalsak, ular bir nechtaligini ko‘rishimiz mumkin.

Birinchi omil, bu XX asr oxirlarida jahon siyosatida vujudga kelgan butunlay yangi tizimni tashkil etuvchi geosiyosiy shart-sharoitlar va vaziyat, ya‘ni turkiy tilda gaplashuvchi O‘zbekiston, Ozarbayjon, Qozog‘iston, Turkmaniston, Qirg‘iziston singari suveren davlatlarning paydo bo‘lishi hisoblanadi. Mustaqillik ular uchun tarixiy aloqalarni qayta tiklash va munosabatlarning yangi shakllarini yaratishga olib keldi. Buni mintaqa davlatlari o‘rtasida imzolangan diplomatik aloqalarni tashkil etish bilan kelishuvlar misolida ko‘rishimiz mumkin.⁴

² <https://kun.uz/76074575>

³ Марказий Осиёда ядро куролидан холи зона тўғрисидаги шартномани (Семипалатинск, 2006 йил 8 сентябрь) ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/1154292>; Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларнинг оқибатларини бартараф этиш соҳасида ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz/docs/3056985>; Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш соҳасида ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz/docs/2909729>; Ўзбекистон Республикаси ва Туркменистон ўртасида ҳарбий-техникавий ҳамкорлик тўғрисидаги шартномани ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/1197208>; Ўзбекистон Республикаси ва Қирғистон Республикаси ўртасида ҳарбий соҳада ҳамкорлик тўғрисида шартномани ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/1197266>; Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Туркия Республикаси Ҳукумати ўртасида ҳарбий ҳадли Битимни (Тошкент, 2022 йил 29 март) ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/6305874>.

⁴ Озарбайжон Республикасининг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/252744>; Қозғистон Республикасининг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/253134>; Қирғизистон Республикасининг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/253192>; Туркменистоннинг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/253472>.

Ikkinchi omil, bu turkiy davlatlarning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy-gumanitar sohalardagi o‘zaro aloqalarini yo‘lga qo‘yish va ularni rivojlantirish masalalari turadi. Avvallari u yoki bu darajada bunday aloqalar bo‘lgan, lekin Rossiya imperiyasining Turkistonga kirib kelishi va keyinroq sobiq SSSR turkiy davlatlar bilan o‘zaro aloqalarni o‘rnatishga izn bermagan. O‘sha paytda ayrim madaniy-gumanitar sohalarda protokol xususiyatiga ega aloqalar ham faqat markazning ruxsati bilan amalga oshirilgan. Yoki boshqacha aytganda, barcha munosabatlar faqat markazning manfaatlariga bo‘ysundirilgan.

Uchinchi omil haqida gapirganda, albatta, Turkiyani esga olish, e’tirof etish kerak. Yirik geosiyosiy va geoiqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan bu davlat bilan ham aloqalar sun’iy tarzda ta’qiqqa uchragan edi. Turkiyaning o‘zida esa o‘zaro aloqalarni shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha harakatlar dasturi doim mavjud bo‘lgan. Birinchilardan bo‘lib, mazkur davlatlarning mustaqilligini tan olgan va boshqa mamlakatlarni ham bunga da’vat etgan edi. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, Turkiyaning qavmdosh davlatlar bilan munosabatlarni manfaatlar asosida uyg‘unlashtirish bo‘yicha amaliy harakatlari turkiy tilda gaplashuvchi davlatlar kengashini tuzishga olib keldi. Yana bir muhim jihatlardan biri bu turkiy tilli davlatlar o‘rtasidagi munosabatlar transformatsiyaga uchraganligi bilan bog‘liq. Ya’ni o‘zaro hamkorlikni yangi davrning talab va rivojlanish tendensiyalaridan kelib chiqqan holda rivojlantirishga e’tibor qaratila boshlandi. Uning doirasida “Turkiy dunyoning qiyofasi – 2040” dasturi ishlab chiqildi va uni amalga oshirish platformasi qabul qilindi.⁵ O‘zbekistonning asosiy maqsadi turkiy tilli davlatlar o‘rtasidagi aloqalarni mutlaqo yangi sharoitda savdo-iqtisodiy, qishloq xo‘jaligi, transport, sanoat kooperatsiyasi, iqlim o‘zgarishi va ekologiya, raqamli texnologiyalar, madaniyat va turizm hamda yoshlar siyosati sohaslarida hamkorlik qilishdan iborat. Buni o‘zaro hamkorlikda imzolangan rasmiy kelishuv va bitimlarda ham ko‘rishimiz mumkin.⁶

O‘zbekiston turkiy davlatlar bilan yuqorida ko‘rsatilgan yo‘nalishlarda hamkorlik qilishdan manfaatdor. Istiqbol nuqtai nazardan qaralganda esa yirik infratuzilmaviy loyihalarni amalga oshirish bo‘yicha o‘zaro hamkorlikning yirik imkoniyatlari mavjud. Xususan, o‘zaro savdo hajmini oshirish bo‘yicha birgalikdagi hamkorlikni faollashtirish, a’zo-davlatlarning mintaqalararo hamda tadbirkorlar o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri hamkorlikni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni va imkoniyatlarni kengaytirish masalasini ilk o‘ringa chiqarish mumkin. Ikkinchidan, transport va logistika sohasida amaliy hamkorlikni mustahkamlash muhim

⁵ <https://parliament.gov.uz/articles/1881>

⁶ Turizm sohasida hamkorlik tўғrisida-<http://lex.uz/docs/4465602>; Ўш шаҳридаги қирғиз-ўзбек олий коллежи мақомини ўзгартириш тўғрисид-<http://lex.uz/docs/6510897>; Savdo-iqtisodiy va ilmiy-texnikaaviy hamkorlikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari tўғrisida-<http://lex.uz/docs/1589076>; Ilmiy-muxandislik ishlanmalari va yuqori texnologiyalar sohasida hamkorlik tўғrisida-<http://lex.uz/docs/6973476>; Madaniy hamkorlik tўғrisida-<http://lex.uz/docs/4189300>; Mintaqalararo hamkorlik tўғrisida-<http://lex.uz/docs/4133373>; Ўзбекистон Республикаси ва Туркия Республикаси ўртасида стратегик шериклик муносабатларини yanada mustahkamlash va kўp kirrali hamkorlikni kengaytirish chora-tadbirlari tўғrisida-<http://lex.uz/docs/4957194>.

jihatlardan biri hisoblanadi. Bu borada O‘zbekiston rahbari Turkiy Davlatlar Tashkilotining 2021-yildagi Istanbul sammitida ilgari surgan “Transport sohasidagi o‘zaro bog‘liqlik” dasturini ishlab chiqish tashabbusi ham shu maqsadni nazarda tutadi.⁷ Turkiy tilli davlatlar o‘rtasida yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirish maqsadida davlatlararo investitsiya jamg‘armasini shakllantirish bilan bog‘liq tashabbuslar ishlab chiqilmoqda.

Turkiy tilli mamlakatlarni tarixiy yaqinlik, an’anaviy do‘stlik va o‘zaro manfaatli hamkorlik munosabatlari jiddiy bog‘lab turishi ta’kidlangan. Madaniy-gumanitar sohada mamlakatimizning turk dunyosidagi tarixiy roli va ahamiyatiga urg‘u bergan holda “Turksoy, Turk parlament Assambleyasi, Xalqaro Turk Akademiyasi, Turk madaniyati va merosi jamg‘armasi” imkoniyatlari doirasida yangi loyihalarni ilgari surish hamda madaniy va xalq diplomatiyasini rivojlanishiga shart-sharoitlar yaratish, uni mintaqa miqyosida faollashtirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston va turkiy tilli davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikning amaliy ahamiyatini tahlil qiladigan bo‘lsak:

Birinchidan, O‘zbekistonning dunyoning rivojlangan 50 davlati qatoriga kirishiga imkon beradigan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish hamda jamiyatimizning barcha sohalarda modernizatsiya jarayonlarini kuchaytirish, xalqimizning milliy o‘zligi, tarixiy o‘tmishi, tili, madaniyati va ma’naviyati bilan bog‘liq azaliy qadriyatlarni qo‘shimcha vositalar bilan mustahkamlashga keng yo‘l ochib beradi.

Ikkinchidan, Turkiy Davlatlar Tashkiloti doirasida O‘zbekistonning xalqaro miqyosdagi ilgari surayotgan tashabbuslari va takliflari hamda do‘stona va tinchlikparvar tashqi siyosatini amalga oshirishda yangi imkoniyatlar ochiladi.

Uchinchidan, turkiy tilli davlatlar o‘rtasida nafaqat madaniy-ma’naviy aloqalar, balki savdo-iqtisodiy munosabatlarning ham yangi bosqichga ko‘tarilishiga hamda o‘zaro bordi-keldilar, qardoshlik qadriyatlarini qayta tiklash va mustahkamlashga, rivojlantirishga, vizasiz tartib asosida turistlar oqimini yanada oshirishga qo‘shimcha imkoniyatlar beradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston va turkiy davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik ko‘p qirrali va strategik ahamiyatga ega. O‘zbekiston va turkiy tilli davlatlar o‘rtasidagi hamkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagi faktorlarda namoyon bo‘ladi:

1. Tarixiy-madaniy jihatdan umumiylik-hamkorlikning tabiiy asosda shakllanishiga sabab bo‘ldi.

2. Moslashuvchan tuzilma-suverenitetni saqlagan holda hamkorlik imkonini berdi. Bizni fikrimizcha, turkiy tilli davlatlar integratsiyasi Yevropa ittifoqi yoki Yevroosiya iqtisodiy hamjamiyati kabi qat’iy talab va shartlarga tayanadigan hamkorlik emas balki, bu-moslashuvchan, suverenitetni cheklamaydigan, ko‘p yo‘nalishli hamkorlik modelidir.

⁷ <https://www.president.uz/oz/lists/view/4748>

3. Transport-logistika markazlashuvi-O‘zbekistonni Markaziy Osiyoning asosiy transit bo‘g‘iniga aylantirmoqda.

4. Qiyosiy ustunlikka asoslangan iqtisodiy hamkorlik-har bir davlatning resurslari va geostrategik imkoniyatlari inobatga olinadi.

Ushbu aloqalar nafaqat ikki tomonlama manfaatlarga xizmat qiladi, balki mintaqaviy barqarorlik, taraqqiyot va xalqaro maydondagi integratsiyani kuchaytirishga ham hissa qo‘shmoqda. Mazkur hamkorlik istiqbolda yanada rivojlanib, o‘zaro manfaatdorlik tamoyillari asosida yanada mustahkamlanishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Z. Badalova. The history of the Turkic peoples and the embodiment of the unity in Turkic states. Science and innovation, 2024. Volume 2, issue 5. –p.4.5. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-history-of-the-turkic-peoples-and-the-embodiment-of-the-unity-in-turkic-states>

2. <https://kun.uz/76074575>

3. Марказий Осиёда ядро куралидан холи зона тўғрисидаги шартномани (Семипалатинск, 2006 йил 8 сентябрь) ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/1154292>; Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларнинг оқибатларини бартараф этиш соҳасида ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz/docs/3056985>; Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш соҳасида ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz/docs/2909729>; Ўзбекистон Республикаси ва Туркманистон ўртасида ҳарбий-техникавий ҳамкорлик тўғрисидаги шартномани ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/1197208>; Ўзбекистон Республикаси ва Қирғизiston Республикаси ўртасида ҳарбий соҳада ҳамкорлик тўғрисида шартномани ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/1197266>; Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Туркия Республикаси Ҳукумати ўртасида ҳарбий ҳадли Битимни (Тошкент, 2022 йил 29 март) ратификация қилиш ҳақида-<http://lex.uz/docs/6305874>.

4. Озарбайжон Республикасининг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/252744>; Қозоғистон Республикасининг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/253134>; Қирғизiston Республикасининг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/253192>; Туркманистоннинг давлат мустақиллигини тан олиш тўғрисида-<http://lex.uz/docs/253472>.

5. <https://parliament.gov.uz/articles/1881>

6. Туризм соҳасида ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz//docs/4465602>; Ўш шаҳридаги қирғиз-ўзбек олий коллежи мақомини ўзгартириш тўғрисида-<http://lex.uz//docs/6510897>; Савдо-иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорликни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида-<http://lex.uz//docs/1589076>; Илмий-муҳандислик ишланмалари ва юқори технологиялар соҳасида ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz//docs/6973476>; Маданий ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz//docs/4189300>; Минтақаларо ҳамкорлик тўғрисида-<http://lex.uz//docs/4133373>; Ўзбекистон Республикаси ва Туркия Республикаси ўртасида стратегик шериклик муносабатларини янада мустаҳкамлаш ва кўп қиррали ҳамкорликни кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида-<http://lex.uz//docs/4957194>.

7. <https://www.president.uz/oz/lists/view/4748>